

TATJANA ANDROSOVA

Kauppapolitiikka Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa vuoden 1944 jälkeen

Kaupan ja talouden poliittinen merkitys Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa on tärkeä mutta riittämättömästi tutkittu teema. Tatjana Androsova esittelee tämän alueen uusia arkistolöytöjä välirauhan jälkeiseltä vuosikymmeneltä.

■ Kolmen suuren ensimmäisessä huippukokouksessa Teheranissa marras-joulukuun vaihteessa 1943 liittoutuneet tunnustivat *de facto* Suomen erillissodan. Suomen kohtalosta tuli toisenlainen kuin muilla Saksan puolella taistelleilla mailla.

Vain kerran Moskova vihjasi selvästi, että Suomi voitaisiin milloin tahansa miehittää, jos ”suomalaiset koettaisivat mennä ilman Neuvostoliittoa” tai ”yrittäisivät taas vetää rajaviivan 30 kilometrin päässä Leningradista”. Tämä varoitus esitettiin suomalaisten pyydettyä Pariisin rauhankonferenssissa helpotusta rauhanehtoihin. Moskova arvioi sen yritykseksi tarkistaa välirauhansopimuksen pääkohtia.¹

Tasavallan presidenttiä myöten suomalaiset pelkäsivät miehitystä ainakin 1950-luvun alkuun saakka. Ei ole löytynyt virallista asiakirjaa, jossa olisi tällainen tavoite, eikä siis voi vahvistaa eikä kiistää, oliko Moskovala taka-ajatuksia Suomea kohtaan välirauhan jälkeen.

Tuntuu luonnolliselta, että sotatoimien jatkuessa eri mahdollisuudet otettiin huomioon kummallakin puolella. Kysymys ei kuitenkaan ollut varsinaisista suunnitelmista, vaan usein allekirjoittamattomista ja pääväämättömistä työpapereista, joiden perusteella kyllä saa kuvan ilmapiiristä päätöksiä tehtäessä.

Poliittinen arvio Suomesta 1944

Yhdessä työmuistiossa, otsikoltaan ”Suomen saksalaismielinen suuntautuminen. 1918–1944”, viitataan voimakkaaseen venäläispekoon, joka laatijan käsityksen mukaan valitsi suomalaisten poliitikkojen keskuudessa. Mannerheimista alkaen heitä kaikkia luonnehdittiin äärinationalisteiksi. Suomen saksalaismieliseen suuntautumiseen liitettiin ”terroristinen hallitustapa ja aggressiivinen neuvostovastainen ulkopoliittikka”. Taantumusvoimien keskus oli kokoomuspuolue, jonka johtajia Svinhufvudia, Waldenia, Linkomiestä ja Paasikiveä pidettiin ”tunnettuna taantumuksellisia”. Kokoomuspuolueen agenteiksi luettiin Kallio ja Reinikka maalaisliitossa, Ryti, Kivimäki ja Erkkö edistyspuolueessa, Procopé, Witting, Ramsay ruotsalaisissa, Tanner ja Salovaara SDP:ssä. Väitettiin, että heidän ja IKL:n avulla Suomeen yritettiin pystyttää fasistinen komento ja pyrittiin ”Suur-Suomeen” valmistelemalla sotaa Neuvostoliittoa vastaan sekä Karjalan ja Inkerinmaan valtausta. Lisäksi tähdennettiin Suomen hallituksen kehottaneen Hitleriä tuhoamaan Leningradin ja ”suomalaisen plutokratian pyrkineen koko NL:n tuhoamiseen”. Muistion viimeisessä lauseessa sanottiin: ”Suomen hallitus yritti salata ja kiisti koko sotapoliittisen liittonsa Saksan kanssa peläten joutuvansa täysin eristyksiin sekä sisä- että ulkopoliittikassa”.²

Tämän vuonna 1944 laaditun muistion perusteella voisi päätellä, että Suomi oli Neuvostoliiton hirveimpiä vihollisia, jota oli sodan jälkeen kohdeltava erittäin tiukasti.

Suunnittelua suurhyökkäyksen alla

Konkreettinen suunnitelma ”Suomen kaupasta ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuotena” laadittiin 2.6.1944, siis juuri kun valmisteltiin sotatoimia Karjalan kannaksella.

Vaikka sodan lopputuloksesta ei ollut epäselvyyttä, miehitykseen ei viitattu edes teoreettisesti. Sen sijaan asiakirjassa suunniteltiin seikkaperäisesti Neuvostoliiton asemien vahvistamista Suomessa kaupallisien menetelmin. Laskelmissa lähdettiin siitä, että Suomen ulkomaankaupan volyymi supistuisi 47 prosenttiin sotaa edeltäneestä. Supistumisen syiksi arvioitiin:

- Vientivarojen 25 prosentin supistuminen (sotatoimien osuus 15 ja alueluovutusten 10 prosenttia).
- Sotakorvaukset, laskelmien lähtökohtana 600 miljoonaa dollaria viidessä vuodessa. Ensimmäisen vuoden osuus olisi 90,6 milj. dollaria, josta 72,5 miljoonaa maksettaisiin vientitavaratoimituksilla.
- Näistä kahdesta syystä vientitavaroiden määrä supistuisi 33,4 prosenttiin. Se puolestaan aiheuttaisi tuonnin kärkevän supistumisen.

Muistiossa katsottiin kuitenkin, ettei odotettavissa oleva Suomen tuonnin supistuminen (29 prosenttia) aiheuttaisi vakavaa vahinkoa kansantalouden pääaloille.

Neuvostoliiton kauppavaihto Suomen kanssa aiottiin kaksinkertaistaa vuoden 1940 kauppasopimuksen edellyttämistä luvuista. Neuvostoliitolle suunniteltiin täysin dominoivaa asemaa sellaisissa Suomelle elintärkeissä tuontiryhmissä kuin öljytuotteet, tekstiiliraaka-aineet, lannoitteet. Samalla edellytettiin, että Suomi veisi sellaiset tärkeät vientitavarat kuin selluloosan, paperin ja vanerin pääasiassa Neuvostoliittoon, jonka osuus Suomen viennistä ja tuonnista olisi monilla aloilla 80–100 %. Suomen koko ulkomaankaupasta Neuvostoliiton osuus nousisi muistion mukaan 18,4 prosenttiin (vuonna 1938 se oli 0,88 %). Suomen viennistä osuus olisi 26 prosenttia (0,52) ja Suomen tuonnista 14,5 prosenttia (1,23).

Suomen supistuneesta tuonnista Neuvostoliitolle suunniteltiin seuraavia osuuksia:

- öljytuotteiden tuonnista noin 75 %; näin sivuutettaisiin Yhdysvallat (josta Suomi 1938 toi 41 % öljytuotteista).
- tekstiiliraaka-aineiden tuonnista yli 80 %.
- kivihien tuonnista 86 % (pitäen silmällä Englannin osuutta, joka 1938 oli tällä alalla 76 %).

1. Muistio varaulkoministeri A. Vyšnskin keskustelusta M. Pekkalan ja C. Enckellin kanssa 19.8.1946. Arhiv vnešnei politiki Rossiiskoi Federatsii (AVPRF), Moskova, fond (f.) 0135, opis (op.) 30, papka (p.) 5, delo (d.) 160a, l. 22–25.

2. Muistion sijainti: Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv ekonomiki (RGAE), Moskova, f. 413, op. 13, d. 4961 (ei sivunumeroitu).

– lannoitteiden osalta Suomi toisi Neuvostoliitosta apatiitteja kolme kertaa enemmän kuin vuoden 1940 kauppasopimuksessa edellytettiin.

Siitä viennistä, mikä Suomelle jäisi tuotannon supistumisen ja sotakorvausten jälkeen, Neuvostoliittoon suunniteltiin vietävän 73 % selluloosasta, paperintuotanto kokonaan ja 18,9 % vanerista ja sahatavarasta. Näin siivutettaisiin Englanti, jonne Suomi vei ennen sotaa 44 % selluloosasta ja 25 % sekä paperista että vanerista, samoin kuin Yhdysvallat, jonne 1938 meni 20 % Suomen selluloosan ja 31 % paperin viennistä.³ Näin aiottiin rajoittaa Suomen kauppaa länsimaiden kanssa ja sitä tietä ilmeisesti myös lännen poliittista vaikutusta.

Aselevon aikainen muistio

Toisia näkökantoja edusti aselevon aattoon laadittu muistio ”Suomen talouden tilanne” (3.9.1944). Talusasiantuntijat tarkastelivat Suomen asemaa ja sen sodanjälkeisen ulkomaankaupan lähtökohtia jo sotienvälisenä aikana muotoutuneiden periaatteiden pohjalta seuraavasti:

- (1) Vientiteollisuuteen verrattuna sisämarkkinoilla toimivien alojen tilanne oli suhteellisen hyvä, ensi sijassa sotatalouden tuotannon kasvun ansiosta.
- (2) Sodan aikana siviilituotannon volyymi supistui työvoiman, kuljetusvälineiden ja raaka-aineiden puutteen vuoksi; puujalostus- ja selluloosateollisuus joutui käyttämään raaka-aineenaan käytettyä paperia, jota kerättiin koko maasta.
- (3) Sama ongelma vallitsi tekstiiliteollisuudessa, joka vuonna 1943 joutui siirtymään korvikkeiden tuottamiseen ja supistamaan valmistettävien tavaroiden valikoimaa; samana vuonna otettiin käyttöön kaksi tekokuikutehdasta, jotka tuottivat mäntypuutavarasta tekosilkkiä ja -villaa.

Raaka-aineiden puutteessa rakennustoiminta jatkui vain maanpuolustuksen sekä elintarvike- ja vientituotannon tarpeisiin; saksalaislähteiden mukaan vuoden 1944 ensimmäisellä neljänneksellä ehdittiin rakentaa vain neljää yksikköä, minkä jälkeen rakennustoiminta lopetettiin kokonaan.

Viljatuotannon tuottavuuden supistuminen aiheutti riippuvuutta elintarvikkeiden tuonnista. Vuoden 1938 volyyymiin verrattuna vuonna 1942 viljaa tuotettiin 67,5 %, ruista 56,7 %, ohraa 51,7 %, kauraa 65,8 %, perunaa 81,0 %. Suomen lehtien mukaan vuoden 1943 sato oli edellistäkin vuotta huonompi. Maatalouden hankala tilanne aiheutui huonoista sääoloista, siemenien puutteesta ja väestön haluttomuudesta maataloustöihin. Suomalaisten omien arvioiden mukaan maan viljantarpeiden tyydyttämiseksi kylvöaluetta pitäisi laajentaa 40 prosentilla.

Suomi tyydytti 88 % tuontitarpeistaan tuonnillaan Saksasta. Sieltä oli peräisin melkein koko viljatuonti ja valtaosa sokerituonnista.

Suomen elintarviketilanne oli huonontunut viime aikoina kovasti ja jopa *Suomen Sosiaalidemokraatti* tunnusti, että Suomesa vallitsi kärjistyvä elintarvikekriisi. Sanomalehti ennusti tilanteen huononevan talvella tuontimahdollisuuden poistuessa.⁴

Suomen elintarviketilanne oli huonontunut viime aikoina kovasti ja jopa *Suomen Sosiaalidemokraatti* tunnusti, että Suomesa vallitsi kärjistyvä elintarvikekriisi. Sanomalehti ennusti tilanteen huononevan talvella tuontimahdollisuuden poistuessa.⁴

Valvontakomission talouslinja

Nämä olivat suunnitelmia. Todellisuus oli vastassa A. A. Ždanovin johtaman Liittoutuneiden valvontakomission saavuttua maahan välirauhan jälkeen. Vaikka Suomen hallitus tasavallan presidenttiä myöten oletti, että valvontakomissiolla oli varsinaisten tehtäviensä ohella poliittisia taka-ajatuksia, Ždanovin ja hänen henkilökuntansa toiminta osoittautui ”yllättävän korrektiksi”.⁵

Vaikka tavoitteena ei ollutkaan Suomen yhteiskuntajärjestelmän muuttaminen sellaisilla suoranaissilla keinoilla kuin miehitys, sen mahdollisuuden merkitys ymmärrettiin ja haluttiin säilyttää sekä ystävien että ystävyyden varjolla toimivien vihollisten varalle. Ždanov merkitsi muistiinpanovihkoon: ”Ei saa tulla sanoneeksi, ettei Suomea missään tapauksessa miehitetä”.⁶ Toiset Suomessa pelkäsivät Neuvostoliiton aktiivisempia toimia, toiset kehottivat Moskovaa ryhtymään niihin, jopa maan miehitykseen. Tarvittaessa Moskova oli valmis auttamaan

tekemättä kuitenkaan mitään omin käsin. Ždanovin mukaan ystävät pyrkivät kehotuksillaan ”pääsemään perille toisen kustannuksella”.⁷

Vaikka Ždanov epäilikin heidän kykyjään, hän tarjosi SKP:n johdolle valtaan pääsemisen reseptiä, joka ei edellyttänyt vallankumousta, vaan asemien valtaamista asteittain hallinnossa ja taloudessa. Ždanovin ohjelma ”Suomen muuttaminen kukoistavaksi agraari-teolliseksi maaksi” edellytti kommunistien osanottoa ainakin suunnitteluun ja ulkomaankaupan valvontaan, Suomen oman metallurgian kehittämistä suhteessa muihin maihin, hintojen valvontaa, tärkeiden teollisuuden alojen kansallistamista ja taloudellista säästämistä.⁸ Maan kansallistamista Ždanov ei pitänyt sopivana Suomen olosuhteisiin.⁹

Ratkaisevaa Moskovan Suomen-politiikassa olivat turvallisuuskysymykset. Talous- ja kauppasuhteiden hoito oli sekundaarinen alue, mutta myös siihen kiinnitettiin heti huomiota. Jo ensimmäisessä valvontakomission kokouksessa 5.10.1944 Ždanov ilmoitti henkilökunnalleen strategisen tavoitteen – ”tehdä Suomen taloudesta Neuvostoliiton kansantalouden lisäke”. Tähän hän lisäsi: ”Me voimme ja meidän tulee ottaa oppia suomalaisilta, koska he ovat varsinaisia mestareita. Me tulemme ottamaan sekä valmiita tavaroita, että teknologiaa ja laitteita.” Kehottaen henkilökuntaansa olemaan tyytymättä vain Suomen hallituksen antamaan informaatioon Ždanov viittasi siihen, että suomalaisten miehityspelkoon nojaamalla voitiin saada mahdollisimman paljon tietoja Suomen taloudesta, aivan laillisesti, välirauhansopimuksen mukaisesti.

Nojaamalla Suomen talouden mahdollisuuksista koottuihin tietoihin laadittiin sotakorvausten toimitussopimus, joka solmittiin 17.12.1944. Sotakorvausten rakenteen tarkoituksena oli luoda suomalaisille jatkuva eikä pelkästään suhdanneluontoinen mielenkiinto Neuvostoliiton markkinoille. Siksi koneenrakennusteollisuuden ja kaapeliteollisuuden tuotteiden, turbiinien ja laivojen osuuden piti olla kaksi kolmannesta koko sotakorvauksista, ja ajan mittaan tämän osan edellytettiin kasvavan.

Valvontakomission kokouksessa 9.10.1944 Ždanov katsoi Mannerheimin ja Waldenin olevan kiinnostuneita sotakorvausasian ratkaisemisesta mahdollisimman pian. Hän jatkoi: ”Nähtävästi on olemassa kulisientakaisia käsityksiä: taantumukselliset haluavat käyttää vaalikampanjassaan sitä voimakasta valttia, jota merkitsee työpaikkojen turvaaminen valtaosalle armeijasta demobilisoiduista.”¹⁰ Toisin sanoen Neuvostoliitossa oltiin täysin selvillä siitä, että sotakorvaussopimus vakautti Suomen tilannetta ja vei edellytyksiä tyytymättömyyden kasvulta.

Jo marraskuussa 1944 marraskuussa Ždanov lupasi suomalaisille kriisittömiä kauppasuhteita, vaikka aavistikin lupauksen hankaluuden.¹¹ Aluksi käytiin kompensatiokauppaa, josta tehtiin 1945–46 kaikkiaan neljä sopimusta. Joulukuun 1946 sopimuksella osapuolet ryhtyivät käymään kauppaa dollareissa avattujen clearingtilien välityksellä. Nimenomaan Suomen osapuoli jo alkuvaiheessa halukas siirtymään pitkällä tähtäimellä käytävään suunnitelmanmukaiseen kauppaan, mitä pohdittiin jo heinä-elokuun 1945 kauppaneuvotteluissa.¹² Suomalaisten pyrkimystä vahvisti Stalinin lupaus ostaa 2–3 kertaa enemmän metalliteollisuuden tuotteita sotakorvausten suorittamisen jälkeen. Hän teki tämän lupauksen ensi kertaa lokakuussa 1945 ja toisti sen useaan ottee-

3. Muistio sijaitsee samassa arkistopaikassa kuin edellisenkin.

4. Muistion sijainti samassa arkistossa: d. 4585 (ei sivunumeroitu).

5. Seppo Hentilä, Osmo Jussila & Jukka Nevakivi (1995) *Suomen poliittinen historia. 1809–1995*, Helsinki: WSOY, 205.

6. Ždanovin muistiinpanovihko 30.10.1944–13.3.1945 väliseltä ajalta, Rossiiski gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoi istorii (RGASPI), Moskova, fond 77, opis 3, delo 46, l. 241. Ks. myös sama, l. 138.

7. Tatyana Androsova (1994) 'The Allied Control Commission in Finland 1944–1947: Zig-zags in the Tactical Line', in Jukka Nevakivi (toim.) *Finnish-Soviet Relations 1944–1948*. Helsinki, 57.

8. RGASPI, fond 77, opis 3, delo 46, l. 57–58.

9. Androsova 1994, 58.

10. RGASPI, fond 77, opis 3, delo 39, l. 25, 26, 38–41.

11. Ždanovin keskustelu Castrenin ja Enckellin kanssa 3.11.1944, RGASPI, f. 77, op. 3, d. 41, l. 30.

12. Johan Nykoppin selostus Valtioneuvoston yleisessä kokouksessa 14.8.1945. Ulkoasiainministeriön arkisto (UM) 58 B 1 (Neuvostoliitto 1945).

seen.¹³ Joulukuun 1946 kauppaneuvottelujen alla suomalaiset pyrkivät jälleen saamaan kaupan viisivuotissuunnitelmien pohjalta.¹⁴

Talous painostuksen vipusimena

Kun neuvosto-osapuoli laati omaa luonnostaan joulukuun 1947 sopimukseksi, jolla määriteltiin Suomen ja Neuvostoliiton kauppasuhteiden tavoitteet ja periaatteet, pohjana oli kesäkuun 1940 kauppasopimus. Mutta tekstistä jätettiin pois sanat ”ystävyyden hengessä”, koska Suomen hallituksen valtuuskunta ei Moskovassa tehnyt aloitetta yya-sopimuksesta. Siinä vaiheessa Moskovassa oltiin sitä mieltä, ettei neuvosto-osapuolen tulisi ottaa tässä asiassa ensimmäistä askelta.¹⁵ Siinä tilanteessa Moskova huolestui myös siitä, ettei suomalaisten vasemmistolaisten onnistunut käyttää tarjottuja mahdollisuuksia hyväkseen. Marraskuussa 1947 Neuvostoliiton ulkoasiainministeriö totesi, ”ettei lähiaikana saa toivoa Suomen sisäpoliittisen tilanteen muuttumista vasempaan”.¹⁶

Tammikuun alussa 1948 Helsinkiin lähettilääksi nimitetty G. Savonenkov saikin NKP:n keskuskomitean ohjeissa tehtäväkseen ”turvata Suomen kääntymisen Neuvostoliiton lähentymisen suuntaan”. Tehtävän toteuttamiseksi oli rauhansopimuksen rinnalla käytettävä myös taloudellisia keinoja, kauppasopimus mukana luettuna.¹⁷

Tähän tilanteeseen liittyi sotakorvausten toimitushallinnon asiantuntijan I. Gontšarovin monografia ”Suomen sisäpoliittinen ja taloudellinen kehitys kolmantena sotakorvausvuotena” (1948). Siinä tarkasteltiin sotakorvausten poliittista merkitystä hieman kesäkuun 1944 muistion tapaan seuraavasti:

(1) Suomen metalliteollisuudesta on Neuvostoliiton tilausten myötä tullut pitkällä aikavälillä toimiva vientiala. Sen tähden sen vientimahdollisuudet toisiin maihin ovat rajalliset. Näin luodaan samalla pohjaa laajemmalle ja läheisemmälle kauppavaihdolle Neuvostoliiton kanssa. Metalliteollisuuden kasvulla on suuri merkitys työväenluokan kasvun kannalta.

- (2) Ulkoisten ja sisäisten taantumusvoimien aktivoituminen Suomessa viittaa siihen, että Neuvostoliiton osuus Suomen ulkomaankaupasta voidaan nostaa tarvittavalle tasolle vain jatkuvalla taistelulla.
- (3) Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan laajentamiseksi ja vahvistamiseksi tulee neuvostotilauksia suunnata niihin suomalaisten tuottamiin laitteisiin, joita Suomi ennen sotaa toi ensi sijassa Yhdysvalloista, Ruotsista ja Englannista.
- (4) Sotakorvausohjelman pitkäaikainen luonne antaa mahdollisuuden rakentaa uusia tehtaita ja ottaa käyttöön uusia tavaroita. Näin ollen suomalaisilta ei puutu aikaa eivätkä he voi välttää mainittuja Neuvostoliiton tilauksia.
- (5) Tämä toimenpide horjuttaisi merkittävästi Suomen länsikaupan pohjaa siitä aiheuttavine seurauksineen Suomen sisä- ja ulkopoliitikassa.
- (6) [Kun perustellaan Neuvostoliiton osuuden kasvattamista] voidaan käyttää argumenttina hyväksi suomalaisten omaa selitystä, että sotakorvaustoimitukset ovat myöhässä kun länsimaista on vaikeuksia saada tarvittavia raaka-aineita ja laitteita.
- (7) Pitkäaikaisilla kauppasopimuksilla Suomen kanssa on oma tärkeä merkitysensä. Niitä solmittaessa tulee käyttää hyväksi mm. maailman tiukkaa elintarviketilannetta.
- (8) Pitää myöskin tutkia seikkaperäisesti Suomen kaupan rakennetta muiden maiden kanssa, erityisesti ulkomaankaupasta poistuneiden maiden Saksan, Espanjan ja Japanin kanssa pitäen silmällä sitä, missä määrin Neuvostoliitto voisi täyttää Suomen ulkomaankauppaan ilmaantuneen tyhjiön.¹⁸

Akuutit toimenpiteet rajoittuivat lopulta kuitenkin siihen, että Neuvostoliitto koetti toukokuussa 1948 auttaa SKDL:n vaalimehestystä alentamalla Suomen jäljellä oleva 147 miljoonan dollarin sotakorvaus puoleen.

Uudelleen taloussuhteita käytettiin vahvan poliittisen painostuksen keinona 1949–50 K. A. Fagerholmin hallitusta vastaan.

Hallituksen erottua Moskova ensin toivoi kansandemokraattien nopeaa paluuta poliittiseen valtaan. Siltä varalta oli laadittava ”konkreettinen ohjelma, josta tulisi heidän sisäpoliittinen taisteluohjelmansa ja tulevan taloudellisen suunnitelmansa perusta, kun maa luopuisi porvarillisesta komennosta ja talouden hoidosta”. Pitäen silmällä ”Neuvostoliiton taloudellisten asemien vahvistamista Suomessa ja siten poliittisten suhteiden lujittamista” suunniteltiin ehdotuksia ”erittäin hyödyllisistä pitkäaikaisista suhteista, jotka olisivat selvästi edullisia työväestön intressien kannalta”.¹⁹

Moskovassa odotettiin virheellisesti, että Neuvostoliiton toimet suomalaisen työväestön hyväksi aiheuttaisivat porvariston vastatoimia, mikä edistäisi työväenluokan poliittisen tietoisuuden kasvua. Moskova sai pettyä myös siinä odotuksessaan, että koneenrakennukseen ja laivateollisuuteen nojaavat kauppasuhteet kasvattaisivat työväenluokkaa ja muuttaisivat sen rakennetta demokraattisen liikkeen kannalta suotuisalla tavalla.

Kesäkuun 1950 kauppasopimus

Kesäkuun 1950 kauppasopimuksella Suomen ja Neuvostoliiton kauppasuhteet siirrettiin seuraavan vuoden alusta pitkäaikaiselle suunnitelmanmukaiselle pohjalle.

Harkitessaan pitkäaikaisia sopimuksia Moskova piti silmällä samaa tavoitetta kuin sotakorvausohjelmaa laadittaessa: länsikilpailijoiden syrjäyttämistä Suomen markkinoilta. Se vaati aikaa. Siksi neuvosto-osaapuoli hylkäsi Suomen ehdotuksen puolen-toista vuoden sopimuksesta ja kannatti viiden tai jopa kymmenen vuoden sopimusta.²⁰ Lopulta sovittiin viisivuotisesta tavaravaihdosta. Sopimus tehtiin 13.6.1950. Sen mukaan Neuvostoliitto vei Suomeen viljaa, lannoitteita, bensiiniä ja muita suomalaisille elintärkeitä tuotteita hyväksyen useimpien suomalaisten ehdottamat toimituskiintiöt ja hinnat. Suomesta tuotiin koneita, laitteita ja alkuvaiheessa myöskin puutaloja; suomalaiset tunnustivat itsekin, että saivat Neuvostoliittoon viedyksi tuotteita, joilla tuskin olisi hyvää kysyntää muissa maissa.²¹

Sopimus oli siis Suomelle edullinen, ja

juuri sitä Moskova tapasi korostaa. Harvemmin tunnustettiin, että kauppasuhteilla oli kiistatta oma taloudellinen merkityksensä myös Neuvostoliitolle. Yhden tunnustuksen esittivät ulkoministeri A. Vyšinski ja ulkomaankauppaministeri P. Kумыkin kirjelmässään Stalinille 28.3.1952: ”Ulkoasiainministeriö ja ulkomaankauppaministeriö eivät pidä tarkoituksenmukaisena Suomen kanssa 1.12.1947 solmitun kauppasopimuksen irtisanomista, koska tämä sopimus vastaa taloudellisia intressejämme.”²²

Vaikka Moskova jo arvioikin suomalaisten vasemmistolaisten päästäneen käsistään Neuvostoliiton tarjoaman mahdollisuuden,²³ ainakin Korean sodan aikana pidettiin yhä silmällä ”Suomen sidonnaisuuden lujittamista sosialistisiin ja kansandemokraattisiin maihin ja demokraattisen liikkeen edistämistä maassa.”²⁴ Neuvostolähetystön muistiossa arvioitiin 1951 jopa, että Suomen puunjalostukselle edullinen Korean sodan suhdanne olisi alkanut vähän aikaisemmin, Suomi olisi jättänyt solmimatta viisivuotinen kauppasopimuksen Neuvostoliiton kanssa.²⁵

Kauppavaihdon vakiintuminen ja merkitys

Tehtaankadulla ennustettiin 1951, että vuo-teen 1955 mennessä Neuvostoliiton osuus

13. RGAE, fond 413, opis 13, delo 6130, l. 58; sama, delo 4590, l. 15–19.

14. J. Nykoppin muistio 18.9.1946, UM 58 B 1 (Neuvostoliitto 1946).

15. AVPRF, fond 0135, opis 31, papka 22, delo 116, l. 73.

16. AVPRF, fond 07, opis 23, papka 52, delo 385, s. 22, 26.

17. RGASPI, fond 3, opis 74, delo 38, l. 80.

18. Muistion sijainti: Otdel arhivov Departamenta Upravlenija delami Ministerstva ekonomičeskogo razvitiija i torgovli Rossijskoi Federatsii (OADUMERITRF), Moskova, Neuvostoliiton Suomen-kauppaedustuston fondi, opis 8093, delo 360, l. 45–15 (mapissa on päinvastainen sivunumerointi).

19. RGASPI, fond 17, opis 137, delo 710, l. 119–120.

20. Muistio 19.5.1950, UM 58 B 1 (Neuvostoliitto 1950).

21. J. Nykoppin muistio kauppaneuvotteluista ja sopimuksesta, 31.7.1950, UM 58 B 1 (Venäjä ja Suomi 1950).

22. AVPRF, fond 07, opis 25, papka 318, delo 26, l. 1.

23. Sama, fond 06, opis 9, papka 74, delo 1145, l. 14.

24. RGASPI, fond 17, opis 137, delo 710, l. 119.

25. RGASPI, f. 17, op. 137, d. 710, l. 102.

Suomen ulkomaankaupasta saavuttaisi neljänneksen rajan,²⁶ mutta ennustus ei toteutunut. Korkeimmillaan Neuvostoliiton osuus oli vuonna 1953, jolloin se oli yli 23 %. Vain vuonna 1945 se oli ollut vielä korkeampi (23,6 %).

Vaikka osuus ei siitä enää noussut, vaan alkoi laskea Suomen kaupan kehittyessä muiden maiden kanssa, Neuvostoliiton taloudellinen asema kuitenkin riittävän vahva Suomen painostamiseen. Poliittisen painostuksen mahdollisuudet johtuivat sotakorvausten rakenteesta, jota kauppasopimukset edelleen vahvistivat, sillä laivojen osuus Suomen viennistä Neuvostoliittoon oli jatkuvasti noin 30 %. Suomen viennistä 1950-luvulla Neuvostoliiton osuus oli suurin laivoissa ja metallituotteissa, vahva kuparissa ja raudassa, mutta vähäinen Suomen perinteisillä ventialoilla, paperissa ja kartongissa ja metsäteollisuustuotteissa. Samaan aikaan yli 80 % Neuvostoliiton viennistä Suomeen oli raaka-aineita ja elintarvikkeita; viimeksi mainittujen osuus supistui vuoden 1953 jälkeen Suomen maatalouden kehityksessä.

Kauppasuhteiden vastustajat pelkäsivät Suomessa liiallista riippuvuutta, joka johtaisi poliittiseen sidonnaisuuteen. Neuvostoliitossa pantiin Väinö Tannerin nimiin rajoite, että sosialististen maiden ”järkevä osuus” Suomen ulkomaankaupasta olisi korkeintaan 25 %.²⁷ Neuvostolähetysten tietoon tuli Helsingin sosiaalidemokraattisessa kerhossa helmikuussa 1954 käyty keskustelu, jossa katsottiin, että kun Suomea ei saatu kan-

sandemokratian tielle poliittisin menetelmin, siihen pyrittiin nyt kaupan avulla. Muistaen Hitlerin politiikan Baltian maissa kokouksen osanottajat katsoivat, että riippuvuus jollain elintärkeällä alalla voisi johtaa katastrofiin, jos kauppa äkkiä katkaistaisiin.²⁸

On totta, että Neuvostoliitto käytti kauppapolitiikkaa sekä toivomansa poliittisen konstellation ylläpitämiseen Suomessa vuoden 1944 jälkeen että läntisen vaikutuksen rajoittamiseen. Suomen liikkumavapautta sisä- ja ulkopoliitikassaan rajoitettiin merkittävästi. Mutta Neuvostoliiton-kauppaa voi tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Se monipuolisti Suomen teollisuuden ja koko talouden rakennetta, auttoi säästämään vapaata valuuttaa ja siten, paradoksaalista kyllä, tiettyssä mielessä edisti Suomen pyrkimyksiä länsimarkkinoille. Neuvostoliiton taatut ja hyvin vetävät markkinat toimivat Suomelle eräänlaisena varaventiilinä, kun suhdanteet länsimarkkinoilla heilahtelivat.²⁹

Jokaisella mitalilla on kaksi puolta. ■

26. RGASPI, f. 17, op. 137, d. 710, l. 100.

27. AVPRF, f. 0135, op. 42, papka 16, d. 89, l. 9.

28. AVPRF, f. 0135, op. 38, papka 8, d. 204, l. 111–112.

29. OADUMERITRF, NL:n Suomen-kauppaedustuston fondi, op. 10874, delo 48, l. 136–139; J. Nykoppin em. muistio 31.7.1950. Pääministeri Kekkonen selostus uudesta 5-vuotissopimuksesta Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa 17.11.1954, UM 58 B 1 (Neuvostoliitto 1954). Kaupan lehdistökommenteista ks. esim. *Karjala* 29.12.1951, *Hufvudstadsbladet* 30.12.1951, *Helsingin Sanomat* 28.12.1951.